

Dominika DYMEK, Leszek BEDNORZ

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Poznań, Poland
e-mail: dominika.dymek@up.poznan.pl

CERAMICZNE ZDOBNICTWO ARCHITEKTONICZNE JAKO WYRÓŻNIK KRAJOBRAZU – STUDIUM PRZYPADKU RODZINNYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH W CHODZIEŻY

CERAMIC ARCHITECTURAL ORNAMENTATION AS LANDSCAPE DIFFERENTIATOR – CASE STUDY OF FAMILY ALLOTMENT GARDENS IN CHODZIEŻ

Słowa kluczowe: detal architektoniczny, wyróżnik krajobrazu, tożsamość miast, krajobraz kulturowy, ogrody działkowe, Chodzież

Key words: *architectural detail, distinguishing mark of landscape, towns identity, cultural landscape, allotment gardens, Chodzież*

Streszczenie

Celem artykułu jest identyfikacja zdobnictwa architektonicznego rodzinnych ogrodów działkowych w Chodzieży jako wyróżnika ich krajobrazu. Badania dowiodły obecności ceramicznych detali architektonicznych w 4 z 9 zbadanych ogrodów działkowych, których historia jest ściśle związana z chodzieskimi zakładami porcelany. Obecnie podważa się wartość artystyczną i estetyczną ceramicznych mozaik, przez co znikają one z polskiego krajobrazu kulturowego. Istnieje realne ryzyko, że w ciągu najbliższych kilkunastu lat tradycja ceramicznej mozaiki całkowicie przeminie. W obliczu takich tendencji, szczególnie istotne jest dokumentowanie przykładów stosowania ceramiki w architekturze jako świadectwa historii polskiej architektury II połowy XX w. Stanowią one wyróżnik krajobrazu wielu miast związanych z przemysłem ceramicznym budujący tożsamość ich mieszkańców.

Abstract

The paper aims to identify architectural ornamentation of family allotment gardens in Chodzież as their distinguishing mark of landscape. The research have proven the presence of ceramic architectural details in 4 of 9 researched allotment gardens, whose history is closely linked to the porcelain fabric in Chodzież. Unfortunately, where there are undermining artistic and aesthetic value of ceramic mosaics, what causes that they disappear from the Polish cultural landscape. There is real danger that in the next few years, tradition of ceramic mosaics entirely fade away. In the view of such trends is particularly important to document the examples of using ceramic in architecture as a testimony of Polish architecture history from the second half of the twentieth century. They are landscape differentiators of cities associated with ceramic industry, which build identity of their dwellers.

WSTĘP

Chodzież położona jest ok. 75 km na północ od Poznania. Miasto charakteryzuje malowniczy krajobraz wzgórz i pagórków morenowych¹, lasów oraz trzech jezior: Chodzieskiego, Strzeleckiego oraz Karczewnik. Według podziału fizyczno-geograficznego Polski, obszar Chodzieży znajduje się w obrębie mezoregionu Pojezierze Chodzieskie, które wchodzi w skład makroregionu Pojezierze Wielkopolskie (Kondracki, 2000). Główny element sieci hydrograficznej gminy Chodzież stanowi rzeka Noteć wraz z jej lewym dopływem, rzeką Bolemką i Strugą Oleśnicką. W 2013 r. miasto liczyło prawie 20 tys. mieszkańców². Jego wizytówką są zakłady porcelany i porcelitu, których wyroby rozślawiły Chodzież zarówno w kraju, jak i za granicą (Krupa, 1984).

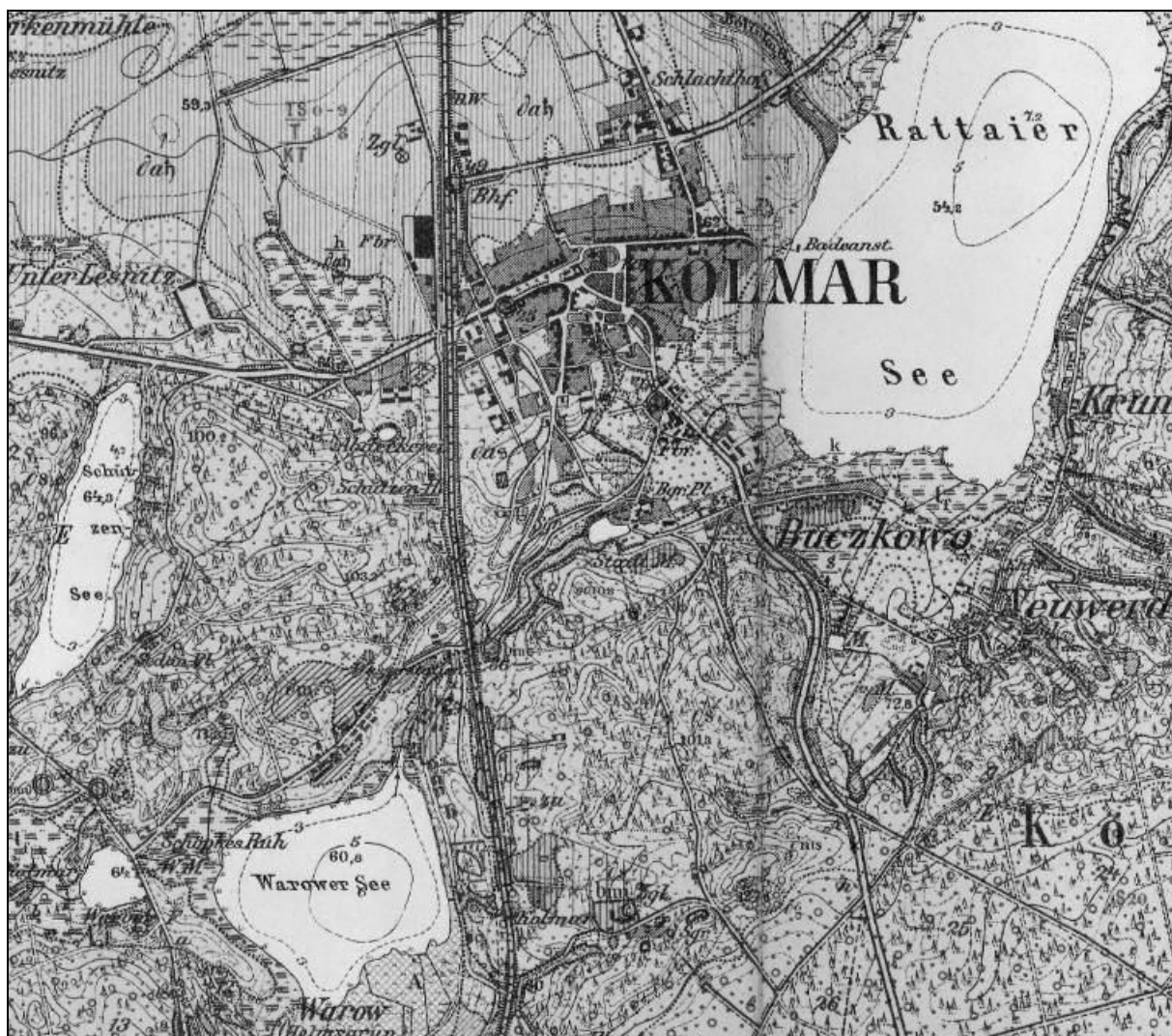
Pierwsze wzmianki dotyczące początków osady Chodzież pochodzą z 1403 r. Lokacja miasta na prawie magdeburskim nadana przez Władysława Jagiełłę nastąpiła 3 marca 1434 r. (Chmielewski, 1998a). Geneza nazwy *Chodzież* jest niejednoznaczna. Pierwsza teza mówi o tym, że nazwa ta pochodzi od chodów, a więc czeskich strażników królewskich lasów granicznych, którzy to mieli przybyć w okoliczne strony, aby chronić pobliską puszcę nadnotecką (Kozierowski, 1920; Hładyłowicz, 1932). Druga teza doszukuje się związku nazwy miasta z imieniem Chodziech. W wyniku I rozbioru Polski w 1772 r., Chodzież weszła w skład Królestwa Prus, a jej nazwę zmieniono na Chodziesen. Podczas okupacji niemieckiej w okresie zaborów urzędową nazwą miasta było Kolmar (ryc. 1). Ze względu na malowniczy krajobraz oraz niezwykle bogactwo fauny i flory, Chodzież otrzymała w XIX w. przydomek *Szwajcarii Chodzieskiej*. Silnie zakorzenionym w historii miasta jest także pojęcie *Czerwonej Chodzieży*. Powstało ono w czasie Wielkiego Kryzysu na początku XX w., który był przyczyną fali strajków okupacyjnych robotników chodzieskich zakładów porcelany i porcelitu (Przybyłowski, 2013).

Pierwsza fabryka fajansu w Chodzieży powstała w 1854 r. na ruinach zamku rodziny Grudzińskich herbu „Grzymała” (Chmielewski, 1998b). Przeżywała ona liczne wzloty i upadki. Wielokrotnie zmieniała właścicieli. Kryzys przerwał Hermann Hein, jeden z jej właścicieli. W 1895 r. fabryka była na tyle silna, że zagrażała niemieckim zakładom, a Hein został zmuszony do jej sprzedaży zagranicznej konkurencji, *Annaburger Steingutfabrik* (Nawrocki, 1998a). Chodzieska fabryka fajansu powróciła w polskie ręce dopiero w 1921 r. Nowym właścicielem został Stanisław Mańczak. Chodzieskie wyroby Fabryki Mańczaka zdobyły wyróżnienie na Targach Północnych w Wilnie w 1928 r. oraz dwa złote medale na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r.

---

¹ Najwyższym wzniesieniem jest Gontyniec liczący 193,7 m n.p.m.

²http://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_gmin/powiat_chodzieski/gm_miejaska_chodziez.pdf [dostęp: 10.08.2016 r.]

Ryc. 1. Fragment mapy z 1913 r. przedstawiający Chodzież (Kolmar) w czasie okupacji niemieckiej.

Fig. 1. Piece of a map from 1913, showing Chodzież (Kolmar) during the German occupation

Źródło/Source: www.amzpbig.com/maps/3067_Kolmar_in_Posen_geol_1913_UPozn.jpg
[dostęp/access: 10.08.2016 r.]

Niestety światowy kryzys gospodarczy oraz związane z nim strajki okupacyjne robotników, z powodu których miasto otrzymało wcześniej wspomniany przydomek Czerwonej Chodzieży, przerwały dobrą passę. Ponowne ożywienie produkcji nastąpiło po przejęciu zakładu przez Wincentego Kapczyńskiego oraz Czesława Szrama. Chodzieskie wyroby fajansowe ponownie zdobywały uznanie za granicą m. in. na Wystawie Krajowej w Toronto, Międzynarodowych Targach w Salonikach czy w Królewcu.

Hermanie Hein został zmuszony przez *Annaburger Steingutfabrik* do zobowiązania zabraniającego mu otwieranie tego typu fabryki w przyszłości. Jednak w 1897 r. za namową władz miejskich uruchomił on kolejną fabrykę, tym razem porcelany (Orłowski, 1984). Była to jedna z największych tego typu fabryk w Europie, która rozślawiła Chodzież. Okres świetności przerwała wojna burska w Afryce

Południowej. W 1926 r. fabryka została wykupiona przez konkurencyjną *Spółkę Akcyjną Porcelany w Ćmielowie* (Koszel, 1998). Kolejny kryzys nastąpił wraz z nadejściem II wojny światowej. Fabryki połączono w jedno przedsiębiorstwo o nazwie *Porzellan und Steingutfabrik A.G. in Kolmar*. W 1942 r. zaprzestano produkcji fajansu, zastępując go półporcelaną, zwaną porcelitem (Kaczmarek, 1998). W 1965 r. uruchomiono kolejną fabrykę porcelitu, którą zamknięto w 1991 r. (Krupa, 1984). W 1964 r. nastąpiło połączenie wszystkich trzech zakładów pod nazwą *Chodzieskie Zakłady Porcelany i Porcelitu w Chodzieży*. W 2013 r. nastąpiło ponowne połączenie chodzieskich zakładów z ćmielowskimi i powstały *Polskie Fabryki Porcelany Ćmielów i Chodzież S.A.*, które działają do dnia dzisiejszego.

CEL I METODA BADAŃ

Architektura ogrodów działkowych jest bardzo specyficzna. Na terenie kompleksów ogrodowych powstaje spontaniczna zabudowa, najczęściej w postaci altan ogrodowych, która wielokrotnie nie mieści się w żadnych standardach czy normach architektoniczno-budowlanych. Charakteryzuje się ona dużym zróżnicowaniem pod względem standardu, wykorzystanych materiałów (często niejednorodnych w ramach jednej działki czy nawet altany), formy (niekiedy bardzo prosta i skromna, innym razem eklektyczna, uduchowiona czy wręcz balansująca na pograniczu kiczu). Według Huberta Romanowskiego (2012) taki stan rzeczy wynika z różnego wieku zabudowań ogrodowych. Na działkach można spotkać altany przedwojenne pretendujące do statusu obiektów zabytkowych. Bardzo liczną grupę stanowią altany z czasów PRL-u, kiedy to dostęp do materiałów budowlanych był utrudniony i reglamentowany. Altany budowano z dykty, płyt pilśniowych czy wiórowych, blachy gładkiej lub falistej, elementów wielkiej płyty, czy nawet kiosków RUCH-u, futryn i skrzydeł drzwiowych lub okiennych. Obecnie zdecydowana większość z nich została wyburzona lub rozebrana, część przeszła gruntowną przebudowę lub modernizację. Niestety bardzo wiele z nich pozostało w stanie niezmienionym przez co negatywnie wpływają na estetykę ROD. Ponadto, na terenie ogrodów działkowych nadal można spotkać konstrukcje z materiałów szkodliwych tj. azbest czy eternit (Romanowski, 2012). Niedostateczny standard czy stan techniczny architektury ogrodów działkowych bardzo często próbuje się zrekompensować naiwnymi czy wręcz kiczowatymi formami zdobnictwa architektonicznego np.: w postaci niby-attyk, wyszukanych balustrad, tralek, krat, furtek, ogrodzeń czy innych elementów zagospodarowania i wyposażenia działek, które nie pasują do bryły ani kolorystyki altan, a dobór materiałów, z których je wykonano jest często całkowicie przypadkowy. Jednak wśród tej różnorodności form, kolorów i stylów można spotkać także pozytywne przykłady. Romanowski (2012) do takowych zalicza obramowania drzwi i okien wciśniętymi w tynk kawałkami szkła i luster, które według niego zasługują na uwagę ze względu na duży nakład pracy jakiego wymagają oraz swoisty urok.

Podobne formy zdobnictwa wykorzystujące połączoną ceramikę występują w architekturze chodzieskich ogrodów działkowych. Stanowią one przedmiot

niniejszego artykułu prezentującego wyniki badań, których celem była identyfikacja zdobnictwa architektonicznego rodzinnych ogrodów działkowych w Chodzieży jako wyróżnika ich krajobrazu. Podstawową metodą badań była przeprowadzona w lutym 2015 r. wizja lokalna rodzinnych ogrodów działkowych w Chodzieży oraz wywiad środowiskowy wśród chodzieskich działkowców. Wykonana została także dokumentacja fotograficzna wszystkich zaobserwowanych przypadków wykorzystania ceramiki jako materiału dekoracyjnego małej architektury ogrodów działkowych. Badania terenowe poprzedzono analizą historii miasta oraz tradycji chodzieskiego ogrodnictwa działkowego.

POJĘCIĘ KRAJOBRAZU, JEGO WYRÓŻNIKÓW I TOŻSAMOŚCI

Krajobraz stanowi przedmiot zainteresowań badaczy różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, przez co bywa różnie definiowany (Bartkowski, 1977; Bogdanowski i in. 1981; Böhm, 2006; Jackson, 1984; Myga-Piątek 2014; Richling i Solon, 2011). Fundamentalną cechą krajobrazu jest zmienność w czasie i przestrzeni. Mimo to wiele struktur krajobrazowych charakteryzuje duża trwałość. Krajobraz będący syntezą zjawisk naturalnych i antropogenicznych o zróżnicowanej strukturze i dynamice przekształceń, postrzegany jest przez pryzmat różnych kultur lokalnych, regionalnych czy narodowych. Z kolei J. Bogdanowski (1976) twierdzi, że krajobraz jest fizjonomią, wyrazem środowiska, odbiciem wszelkich zjawisk występujących na powierzchni ziemi. Krajobraz znaczeń posiada wyraźny kontekst kulturowy. Naracja krajobrazu przejawia się w czytelności istniejących struktur krajobrazowych. Pozwala na zrozumienie procesów, które wpłynęły na aktualny kształt obserwowanego krajobrazu. Wartością społeczną i kulturową społeczności lokalnych, budującą ich tożsamość, jest wspólna wiedza historyczna i znajomość znaczeń w przestrzeni (Raszeja, Gałęcka, 2011).

Percepcja krajobrazu zależy m. in. od: indywidualnych doświadczeń, poglądów, upodobań estetycznych czy wykształcenia poszczególnych jednostek, które przekłada się na ich świadomość przestrzenną, jak również od wyznawanych systemów wartości, tradycji i kultury. W procesie rozpoznawania i identyfikacji, a także zapamiętywania i uznania specyfiki krajobrazu, istotną rolę odgrywają charakterystyczne elementy naturalne bądź kulturowe, które często mają znaczenie symboliczne (Raszeja, 2005). Definicję wyróżnika w zakresie architektury i krajobrazu można ująć, jako swoisty identyfikator służący do określania zasobów odróżniających jedną przestrzeń od drugiej. Ponadto, wyróżniki są elementami krystalizującymi porządkującymi przestrzeń (Niedźwiecka-Filipiak, 2009). W zależności od przyjętego kryterium wyróżniki można podzielić na: antropogeniczne i naturalne, materialne oraz niematerialne, wewnętrzne i zewnętrzne, dawne oraz współczesne. Szczególnie cenne są te, które stanowią dziedzictwo kulturowe danego regionu bądź miejscowości. W definiowaniu i doświadczaniu krajobrazów równie ważne są aspekty niematerialne tzw. „genius loci”, czyli „duch miejsca” budujący emocjonalną więź, poczucie swojskości i zakorzenienia (Antrop, 2000). Będąc częścią dziedzictwa historycznego,

krajobraz obrazuje różnorodne wpływy kulturowe, stanowi odbicie społeczeństwa, decyduje o tożsamości miejsca. Wyróżnia się krajobrazy codzienne oraz szczególne. Wśród tych drugich na szczególną uwagę zasługują tzw. „święte miejsca” (Alexander i in., 1977). Są to przestrzenie szczególne zachowane we wspólnej świadomości lokalnych społeczeństw i narodu, które chronione są ze względu na wyjątkowe wartości kulturowe lub przyrodnicze, przez co stanowią one symbol danego regionu czy kraju. Budują one tożsamość danego niepowtarzalnego miejsca oraz są powodem emocjonalnych więzi między daną przestrzenią a lokalną społecznością (Zachariasz, 2011). W dobie intensywnego zacierania się różnic międzykulturowych, które skutkuje ich wzajemnym przenikaniem się, dochodzi do utraty cech identyfikujących daną społeczność (Jaszczak, 2015). Zarówno środowisko naturalne, jak kulturowe stanowi o tożsamości miejsca, a jej zewnętrznym wyrazem jest krajobraz (Myczkowski, 1998). Zatem krajobraz jest wyrazem tożsamości miejsca i czasu, przy czym tożsamość miejsca i tożsamość czasu są zwornikiem architektury krajobrazu jako dziedziny wiedzy i sztuki zarazem (Myczkowski, 2012).

CERAMICZNE DETALE W ARCHITEKTURZE

Wydawać by się mogło, że użyteczność ceramicznej zastawy stołowej ogranicza się jedynie do spożywania przy jej pomocy wszelkiego typu produktów spożywczych oraz trunków. Tymczasem ceramiczne detale, zarówno w postaci ceramicznych płytek jak i całych elementów lub potłuczonych kawałków zastawy stołowej wykorzystuje się w architekturze do dekorowania elewacji budynków. Azulejos, czyli wspomniane wcześniej ozdobne płytki ceramiczne są jednym z symboli Portugalii. Zdobią one elewacje kamienic, kościołów, wnętrza domów prywatnych i budynków użyteczności publicznej np. dworców kolejowych czy stacji metra. Przedstawiają one motywy geometryczne, kwiatowe bądź historyczne scenki rodzajowe (ryc. 2). Zdobnictwo ceramiczne w architekturze jest charakterystyczne dla twórczości katalońskiego architekta Antonio Gaudiego. Te nietuzinkowe, znane na całym świecie obiekty, co roku przyciągają do Barcelony miliony turystów (ryc. 3). Jednak początki wykorzystywania ceramiki jako materiału dekoracyjnego w architekturze sięgają czasów dużo wcześniejszych. Dowodem na to jest chociażby buddyjska świątynia Wat Arun w Bangkoku pochodząca z czasów Królestwa Ayutthaya przypadających na lata 1350-1767. Jej ściany pokryte są tłuczoną porcelaną pochodzącą z Chin (ryc. 4).

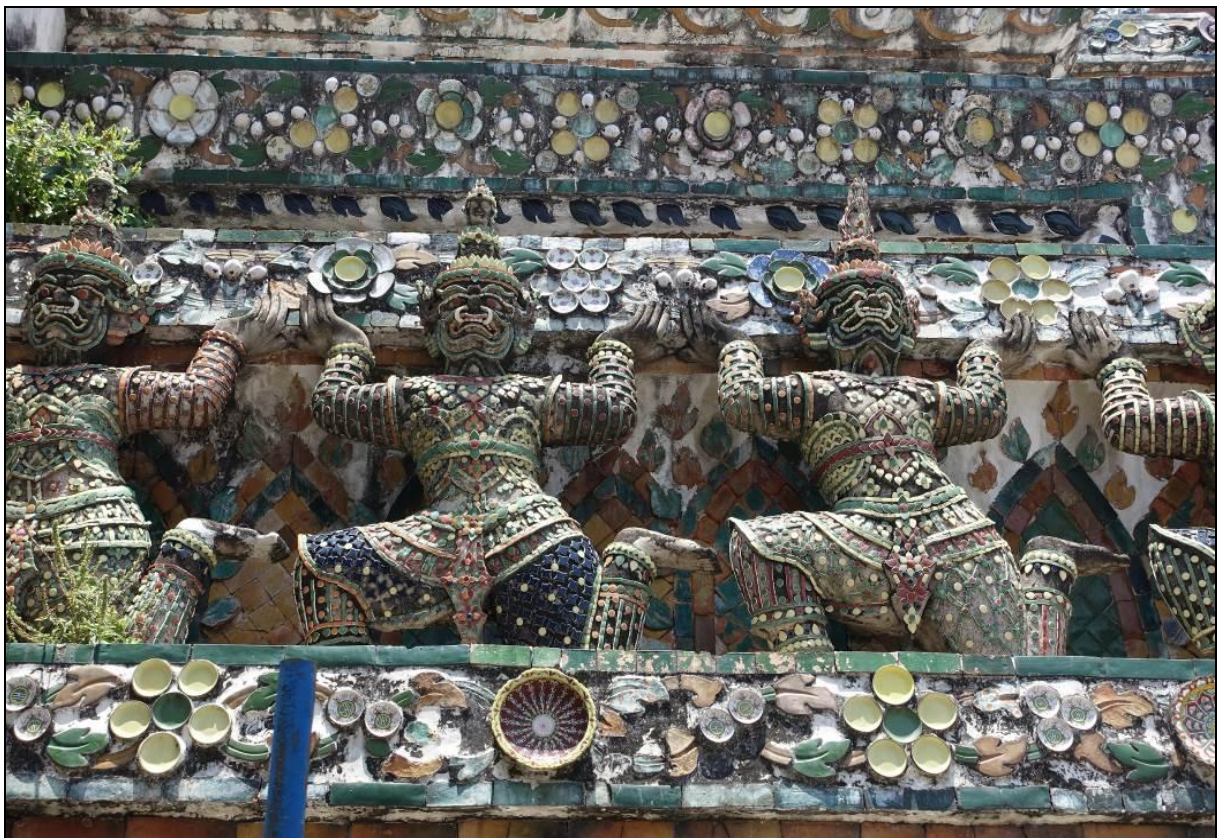
W Polsce moda na ozdabianie elewacji domów mieszkalnych tłuczoną ceramiką była widoczna na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Zaproponowana przez Pawła Giergoń (2010) klasyfikacja dzieli to rzadkie zjawisko na dwie kategorie: indywidualną oraz masową. Pierwsza z nich dotyczy małych miasteczek i wsi, w których tego typu materiałem dekorowano ściany domostw. Działalność ta miała charakter lokalnej twórczości ludowej. Druga kategoria odnosi się do budynków użyteczności publicznej w dużych miastach. Elewacje z potłuczonej ceramiki zdobią m. in. zlokalizowane w Warszawie: Halę Morymoncką czy też budynek Kina Relax (Giergoń, 2010).

Ryc. 2. Azulejos na jednej ze ścian dworca kolejowego w Lizbonie.
Fig. 2. Azulejos on one of the walls of the train station in Lisbon.

Ryc. 3. Ceramiczne detale budynków Gaudiego w Barcelonie.
Fig. 3. Ceramic details of Gaudi buildings in Barcelona.

Ryc. 4. Elewacja świątyni Wat Arun w Bangkoku.
Fig. 4. Elevation of Wat Arun temple in Bangkok.

Współczesnym przykładem wykorzystywania tłuczonej ceramiki w architekturze jest ogród pokazowy Ceramic Museum and Mosaic Park, zaprojektowany przez biuro projektowe Casanova + Hernandez Architects, powstały w ramach Światowej

Wystawy Sztuki Krajobrazu w Jingzhou, w północno-wschodnich Chinach (ryc. 5). Ideą projektu było połączenie tradycyjnej europejskiej techniki mozaiki z przeszłością historyczną regionu Jingzhou związaną z produkcją ceramiki. Zarówno elewacja pawilonu, w którym mieści się muzeum ceramiki, ścieżki, jak i podwyższone rabaty kwietne zostały wyłożone fragmentami lokalnej ceramiki w takim samym geometrycznym porządku i kolorystyce. Dzięki takiemu rozwiązaniu mamy do czynienia z wizualną integracją starego z nowym.

Ryc. 5. Muzeum Ceramiki i Park Mozaik w Jingzhou (Chiny).

Fig. 5. Ceramic Museum and Mosaic Park in Jingzhou (China)

Źródło/Source:

*<http://landarchs.com/ceramic-museum-mosaic-garden/>
[dostęp/ access: 25.05.2015].*

WYNIKI

Na terenie Chodzieży zlokalizowanych jest dziewięć rodzinnych ogrodów działkowych: ROD im. 550-lecia Chodzieży, ROD "Bratek", ROD "Zielony Zakątek", ROD "Kolejarz", ROD "Pod Gruszą", ROD im. Jordana, ROD "Drogowiec", ROD im. Powstańców Wielkopolskich oraz ROD "Ceramik". Ich łączna powierzchnia wynosi 58 ha, na których działki posiada 1200 rodzin³ (ryc. 6).

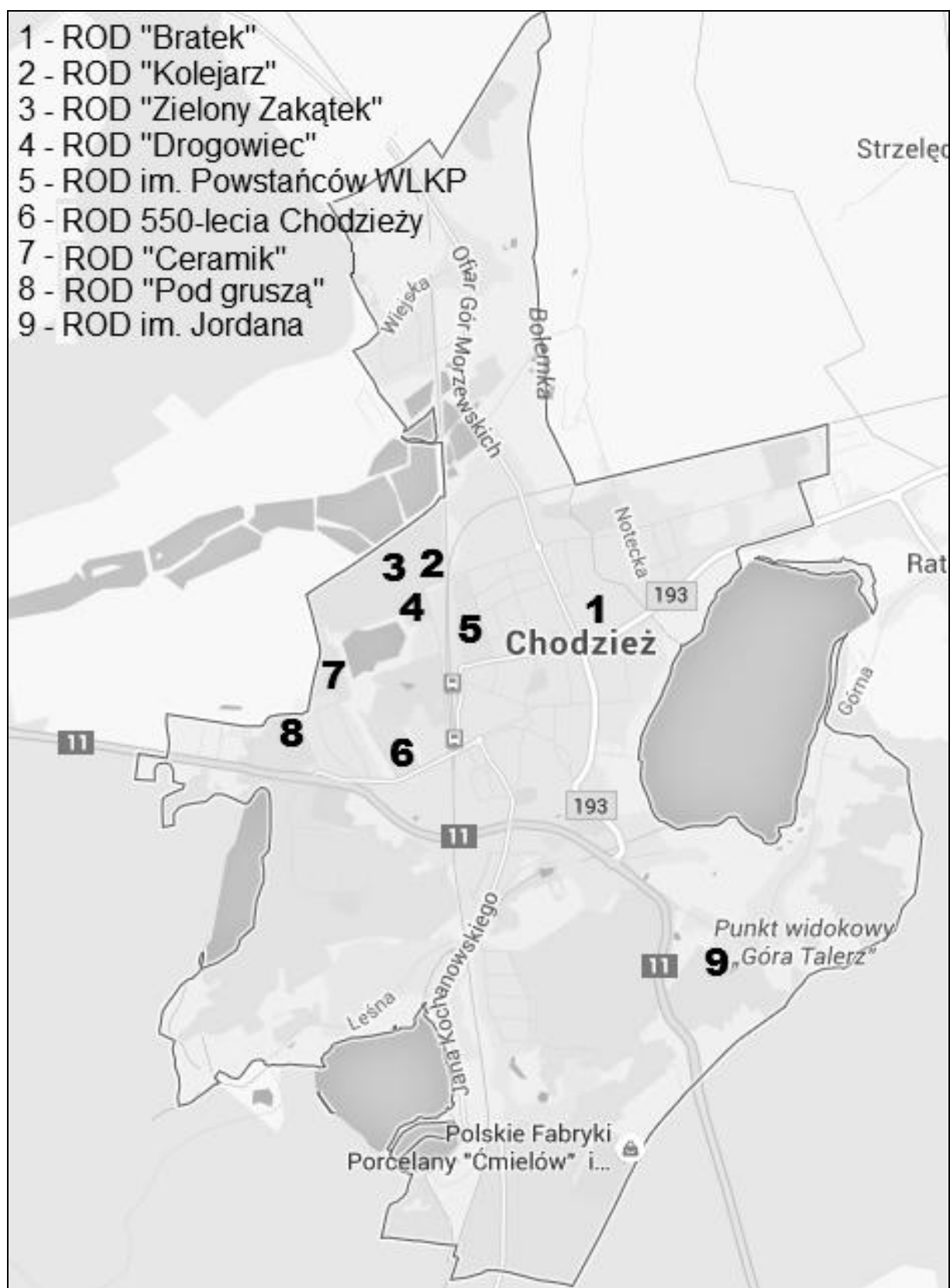
Jedynie dwa z ww. ogrodów były zakładane dla mieszkańców Chodzieży tj. ROD im. Powstańców Wielkopolskich przy ulicy Paderewskiego oraz ROD "Jordan" przy ulicy Zdrojowej. Pozostałe siedem w momencie zakładania były ogrodami tworzonymi z myślą o konkretnej grupie pracowników danego zakładu pracy. Najstarszym chodzieskim ogrodem działkowym jest powstały w 1950 r. ROD im. Powstańców Wielkopolskich⁴. Największym, liczącym 450 działek i ponad 20 ha ogrodem jest zlokalizowany przy ul. Mostowej ROD "Zielony Zakątek"⁵, który podobnie jak w ROD "Ceramik", początkowo przeznaczony był dla robotników Chodzieskich Zakładów Porcelany i Porcelitu. Najmniejszym, a zarazem najmłodszym ogrodem działkowym jest położony przy ul. Reja, ROD "Pod Gruszą".

³ dane uzyskane z PZD O/Piła.

⁴ dawniej im. Świerczewskiego.

⁵ dawniej im. Aleksandra Zawadzkiego.

Ryc. 6. Lokalizacja ROD w Chodzieży.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Google Maps.

Fig. 6. Location of allotment gardens in Chodzież.

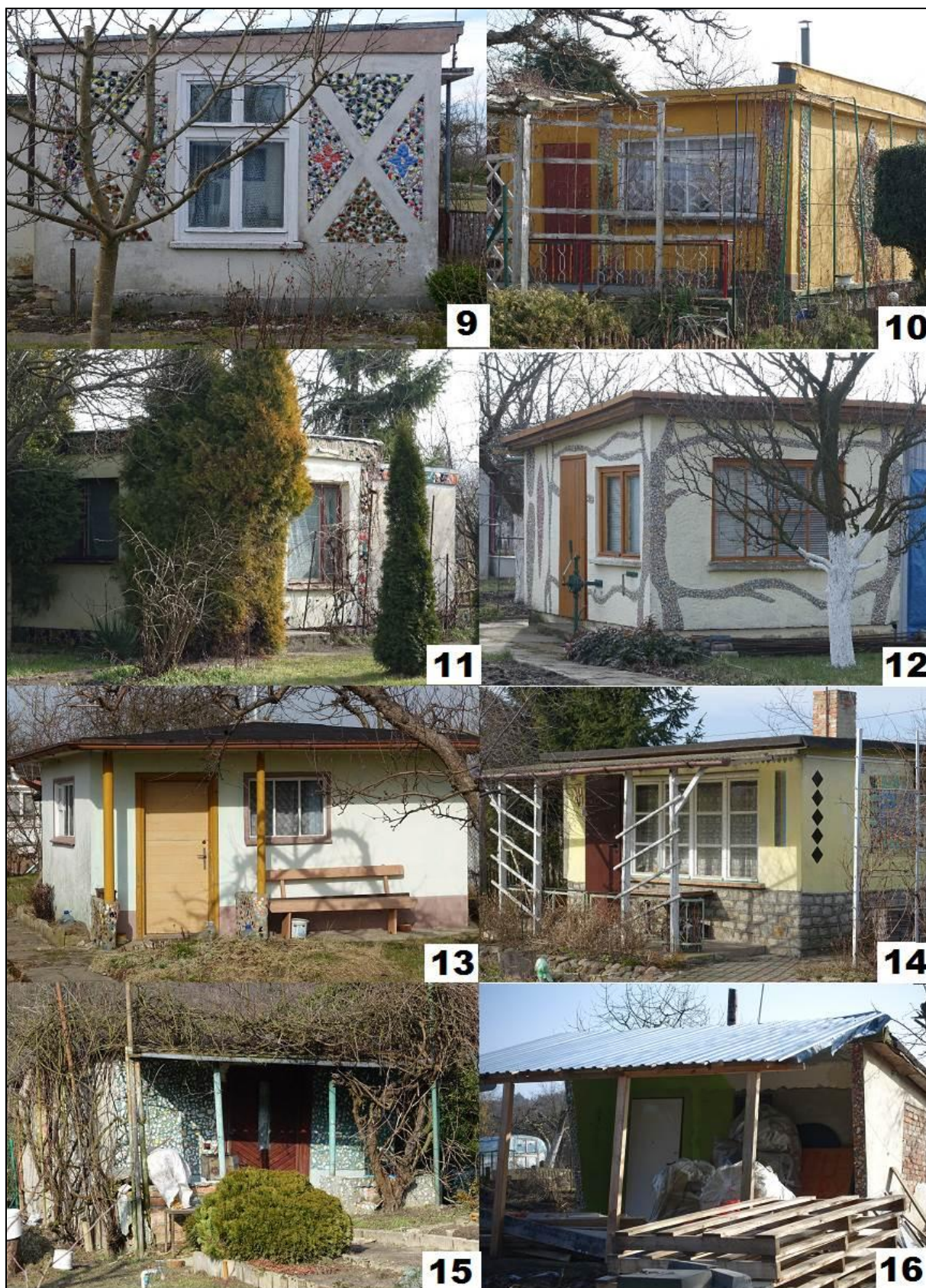
Source: own elaboration based on Google Maps.

Wizja lokalna dowiodła obecności ceramicznych detali architektonicznych w czterech z dziewięciu chodzieskich ogrodów działkowych tj. ROD "Kolejarz", ROD "Zielony Zakątek, ROD im. Jordana oraz ROD im. Powstańców Wielkopolskich. We wszystkich ogrodach ceramika stanowiła ozdobę elewacji altan ogrodowych. Łącznie zinwentaryzowano 16 takich altan. Najwięcej z nich, bo aż 11 znajdowało się w ROD "Zielony Zakątek" (nr 1, 5, 6, 7, 8-14). W ROD im. Jordana były 3 takie altany (nr 4, 15, 16), w ROD "Kolejarz" jedna (nr 3) i w ROD im. Powstańców Wielkopolskich również jedna (nr 2). Technika zdobnicza polegała na wciskaniu w tynk potłuczonych elementów ceramicznych, którymi pokrywano całe ściany (nr 7) lub jedynie ich fragmenty np. narożniki budynków (nr 11 i 16). Ceramiczny detal zdobił zarówno elewację frontową jak i boczne. Do tworzenia wzorów, które przybierały zarówno formy geometryczne (np. nr 9 i 10) jak i swobodne (nr 12) wykorzystywano fragmenty tłuczonej ceramiki (np. nr 6) jak i całe elementy np. talerze (nr 3). W jednej z altan mozaika obecna na ścianie frontowej przedstawia znany motyw zaczerpnięty z jednej z bajek dla dzieci (nr 3). W niektórych przypadkach ceramiczne detale zostały zamalowane farbą (nr 1 i 2). Altany, w których występowało ceramiczne zdobienie, charakteryzował bardzo zróżnicowany stan techniczny, od bardzo złego (nr 16) do bardzo dobrego (np. nr 7). Dokumentację fotograficzną wszystkich 16 altan stanowi ryc. 7a i 7b. Z kolei rycina 8 przedstawia wybrane detale zdobnicze, na których widać, że najczęściej stosowanym elementem zastawy stołowej były potłuczone talerze, zarówno jednolite kolorystycznie, jak i wzorzyste.

Zinwentaryzowane ceramiczne detale zdobnicze widoczne na elewacjach 16 altan ogrodowych ROD w Chodzieży stanowią namacalny dowód na panującą na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. modę. Wówczas tłuczone elementy ceramiczne były popularnym materiałem dekoracyjnym wielu budynków nie tylko altan w ogrodach działkowych. W Chodzieży, mieście przemysłu ceramicznego, moda ta była szczególnie silnie widoczna, przypuszczalnie z uwagi na łatwy dostęp do ceramicznej stłuczki. W ten sposób pozornie krótkotrwały trend zyskał zupełnie nowe znaczenie. Stał się wyróżnikiem krajobrazu Chodzieży. Gdy moda minęła kolorowe mozaiki stopniowo znikły z elewacji. Czasami je skuwano, a czasami tylko zamalowywano.

Ryc. 7a. Altany ogrodowe ROD w Chodzieży.
 Fig. 7a. Garden bowers of allotment gardens in Chodzież.

Ryc. 7b. Altany ogrodowe ROD w Chodzieży – cd.
 Fig. 7b. Garden bowers of allotment gardens in Chodzież – cont.

Ryc. 8. Ceramiczne detale zdobnicze altan ROD w Chodzieży.
Fig. 8. Ceramic ornamental details of allotment garden bowers in Chodzież.

PODSUMOWANIE

W Polsce mozaiki ze stłuczki ceramicznej utożsamiane są głównie z czasami PRL-u. Wówczas były one stosowane na szeroką skalę zarówno na elewacjach domów jednorodzinnych jak i budynków użyteczności publicznej (Giergoń, 2010). Badania dowiodły, że nadal są one obecne w chodzieskich ogrodach działkowych. Najlicniejsza grupa ceramicznych elewacji w ROD "Zielony Zakątek", który dawniej podlegał pod Chodzieskie Zakłady Porcelany i Porcelitu, sprawia, że altany te są czymś więcej niż tylko pozostałością po minionej modzie. Są one manifestacją przynależności jej twórców do grupy społecznej robotników chodzieskiej fabryki. Dzięki temu stanowią one wyróżniki identyfikujące przestrzeń chodzieskich ogrodów działkowych na tle ogrodów innych miast. Niestety obecnie wartość artystyczna i estetyczna ceramicznych mozaik jest niedoceniana, przez co bezpowrotnie znikają one z polskiego krajobrazu kulturowego, także z Chodzieży. Istnieje realne ryzyko, że w ciągu najbliższych kilkunastu lat tradycja ceramicznej mozaiki całkowicie zaniknie, a wraz z nią część lokalnej tożsamości ogrodów działkowych chodzieskich robotników. W obliczu takich tendencji szczególnie istotne jest dokumentowanie przykładów stosowania ceramiki w architekturze, jako świadectwa historii architektury ogrodów działkowych II połowy XX w. w Polsce, ale także elementów budujących tożsamość mieszkańców miast związanych z przemysłem ceramicznym.

LITERATURA

- Alexander Ch.; i in., 1977: *A Pattern Language*, Oxford University Press, New York.
- Antrop M., 2000: *Where are the Genii Loci? [w:] Landscape – Our Home; Lebensraum Freies Geistesleben*, Stuttgart: 29-34.
- Bartkowski T., 1977: *Metody badań geografii fizycznej*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Bogdanowski J., 1976: *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Bogdanowski J.; i in., 1981: *Architektura krajobrazu*, PWN, Warszawa-Kraków.
- Böhm A., 2006: *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu – o czynniku kompozycji*, Wyd. PK, Kraków.
- Chmielewski S., 1998a: *Środowisko geograficzne [w:] Dzieje Chodzieży*, Chmielewski S. (red.), Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież: 15-18.
- Chmielewski S., 1998b: *Życie gospodarcze w mieście [w:] Dzieje Chodzieży*, Chmielewski S. (red.), Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież: 106-126.
- Hładyłowicz K., 1932: *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX w. Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej*, Warszawa/Lwów.
- Jackson J. B., 1984: *Discovering the Vernacular Landscape*, Yale University Press.
- Jaszczak A.; Antolak M., 2015: *Tożsamość krajobrazu a przestrzeń społeczna*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, nr 28: 109-117.

- Kaczmarek M., 1998: Dalsza germanizacja miasta. Gospodarka hitlerowska w mieście i warunki bytowe ludności polskiej [w:] *Dzieje Chodzieży* (red.): S. Chmielewski, Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież: 373-382.
- Kondracki J., 2000: *Geografia regionalna Polski*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Koszel B., 1998: Życie gospodarcze [w:] *Dzieje Chodzieży* (red.): S. Chmielewski, Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież: 280-291.
- Kozierowski S., 1920: *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski t. 1*. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.
- Krupa J., 1984: *Rozwój gospodarczy miasta Chodzieży [w:] 550 lat miasta Chodzieży. Ludzie, fakty, wspomnienia* (red.): J. Szelmeczka, Towarzystwo Miłośników Ziemi Chodzieskiej, Chodzież: 43-48.
- Myczkowski Z., 1998: *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Politechnika Krakowska, Monografia 242, Kraków.
- Myczkowski Z., 2012: *Zapis dziedzictwa kulturowego wsi w kontekście zmian tożsamości miejsca w krajobrazie*, *Architektura Krajobrazu*, nr 2: 59-70.
- Myga-Piątek U., 2014: *O wzajemnych relacjach przestrzeni i krajobrazu kulturowego. Rozważania wstępne*. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, nr 24, Sosnowiec: 27-44.
- Nawrocki S., 1998a: *Początki przemysłu. Rzemiosło, handel i rolnictwo [w:] Dzieje Chodzieży* (red.): S. Chmielewski, Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież: 180-192.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2009: *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
- Orłowski Z., 1984: *Z przeszłości miasta Chodzieży [w:] 550 lat miasta Chodzieży. Ludzie, fakty, wspomnienia* (red.) J. Szelmeczka, Towarzystwo Miłośników Ziemi Chodzieskiej, Chodzież: 7-110.
- Przybyłowski P., 2013: *Powstanie i oddziaływanie mitu „Czerwonej Chodzieży” na lokalną społeczność w okresie od jego powstania do wybuchu II wojny światowej*. *Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny*, nr 1: 98-108.
- Raszeja E., 2005: *Tożsamość, trwałość, rozwój; Ochrona krajobrazu kulturowego w projektach odnowy wsi*. *Architektura Krajobrazu*, nr 1-2: 41-50.
- Raszeja E., Gałęcka A., 2011: *Nowe podejście do ochrony krajobrazu kulturowego – budowanie tożsamości lokalnej w oparciu o czytelną narrację krajobrazową*, *Architektura Krajobrazu*, nr 2: 16-23.
- Richling A.; Solon J., 2011: *Ekologia krajobrazu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Romanowski H., 2012: *Uwagi o architekturze ogrodów działkowych*, *Czasopismo Techniczne – Architektura*, 6-A/2012, nr 19/109: 277-282.
- Zachariasz A., 2011: *Krajobrazy pamięci wyrazem tożsamości miejsca*, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, nr 15: 310-326.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Giergoń P., 2010: Potłuczone elewacje. Sztuka.net. [dostęp: 09.08.2016],
http://www.sztuka.net/palio/html.run?_Instance=www.sztuka.net.pl&_PageID=846&newsId=13473&callingPageId=845&_sectionId=222&_regionId=122&_cms=newser&_catId=1&_Checksum=171228772.
- http://poznan.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_wielkopolskie/portrety_gmin/powiat_chodzieski/gm_miejska_chodziez.pdf [dostęp: 10.08.2016 r.]
- <http://landarchs.com/ceramic-museum-mosaic-garden/> [dostęp: 25.05.2015].
- http://amzpbig.com/maps/3067_Kolmar_in_Posen_geol_1913_UPozn.jpg
[dostęp: 10.08.2016 r.]

Ryciny: 2, 3, 4, 7a, 7b, 8 D. Dymek.
Figures: 2, 3, 4, 7a, 7b, 8 D. Dymek.